

НИКІТІН Ю.О.

ІСТОРІЯ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.: ОГЛЯД ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

При вивченні історії міського самоврядування другої половини XIX ст. дослідники спираються на опубліковані та архівні матеріали. Проаналізуємо лише архівні.

Значний масив документів, що розкривають зміст правових норм, покладених в основу діяльності міських дум і управ, їх юридичний статус, компетенцію, характер виборчих прав на різних етапах розвитку міського самоврядування, взаємовідносин муніципальних структур з губернськими адміністраціями, щорічні звіти губернаторів, що містять аналіз практичної діяльності самоврядних структур, зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м.Київ. У фондах Канцелярії Тимчасового Харківського генерал-губернатора (ф.1191), а також у фонді 2 зібрані урядові циркуляри, копії звітів губернаторів, дані про результати виборів до органів міського самоврядування, наведений соціальний, конфесійний склад міського населення, гласних, міських голів, ступінь економічного розвитку міст, стан пожежної охорони, медицини тощо. У фонді 1439 (Чернігівське губернське жандармське управління) містяться матеріали, що висвітлюють взаємовідносини міських самоврядних структур і жандармських установ, а також особливості формування та діяльності пожежних команд в містах Чернігівської губернії у другій половині XIX ст. Справи, які доповнюють історію розвитку пожежної справи в українських губерніях знаходяться у особистому фонді Галаганів (ф.1475).

Фонди 8, 10, 13, 61, 127 Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАН України у м.Київ містять широке коло джерел з історії розвитку міського самоврядування (в тому числі з 1870 до 1900 р.) на теренах Чернігівської губернії. На особливу увагу заслуговують документи, що розкривають демографічну ситуацію в містах та містечках губернії а також відомості про економічну, господарську та соціально-культурну діяльність органів міського самоврядування.

Всебічному аналізу успіхів та помилок повітових муніципалітетів (Стародуба, Ніжина, Конотопа, Новозибкова і Новгород-Сіверського) сприяють матеріали приватного архіву М.І.Пілеєва.

Важливим джерелом для вивчення історії міст і міського самоврядування на теренах Чернігівської губернії 1870-1880 рр. виступають матеріали фонду ревізії сенатора О.О.Половцова, що зберігаються в Російській національній бібліотеці імені М.Є.Салтикова-Щедріна у м.Санкт-Петербург (ф.600). Фонд сформувався з двох головних груп матеріалів. До першої належать документи, що надсилались місцевими установами і окремими особами за вимогою Канцелярії сенатора, до другої - документи, зібрані в результаті діяльності ревізуючих чиновників та самого сенатора: звіти, донесення, висновки, що відправлялися до столиці, записки, запити та інше. У фонді зберігається листування та діловодство Канцелярії сенатора; прохання представників різних соціальних верств населення (селян, міщан, ремісників, чиновників, дворян), що були адресовані сенатору; деякі справи тих відомств, що ревізувались - Канцелярії Чернігівського губернатора, Чернігівського губернських правлінь, казенних палат, банків, мирових, судових, поліцейських, земських та інших установ. Зберігаються багаточисельні матеріали, пов'язані з виборами та діяльністю органів міського самоврядування, а також матеріали навчальних закладів, що дають можливість відтворити сутність організації та рівень освіти у двох губерніях.

Різні аспекти правовідносин між новоствореними органами міського самоврядування та місцевими органами державного управління допомагають з'ясувати матеріали справ, що зберігаються у фондах Державного архіву Російської Федерації (ф.102 Департамент поліції і ф.557), Російського державного історичного архіву (ф.ф.773, 775, 1149). Справи у вищезгаданих фондах містять факти, що ілюструють історію розвитку пожежної справи в містах Лівобережної України у зазначений період. Фонди 1284 (Департамент загальних справ), 1287 (Господарський департамент МВС), 1288 (Головне управління у справах місцевого господарства МВС Російської імперії), 776 (Головне управління у справах друку), 1290 (Центральний статистичний комітет) містять документи, що розкривають різну динаміку розвитку господарства міст, найбільш важливі питання, що вирішували міські самоврядні структури.

Фонди Державного архіву Чернігівської області містять низку документів, що висвітлюють міське життя (фонд Чернігівського губернського присутствія). В ньому представлені матеріали про діяльність реформованих органів управління, соціальний склад виборців і гласних. Значна кількість справ стосується господарської діяльності самоврядних структур та ілюструє роботу по благоустрою міст губернії. У матеріалах фонду є багатий фактичний матеріал відносно складу органів самоврядування, кошториси міських дум, про хід виборів і роботи міських структур, дані про різні зловживання міських чиновників і спроби налагодити контроль за використанням коштів у містах, результати ревізії міських управ.

У фонді канцелярії Чернігівського цивільного губернатора (ф.128) зібрані матеріали, що ілюструють динаміку росту міст, топографічні описи населених пунктів, темпи зростання населення, економічне життя регіону, ступінь розвитку медичного обслуговування населення і стан освітніх закладів. Справи фонду розкривають взаємовідносини місцевої державної влади і самоврядних структур, а також особливості формування органів міського самоврядування на основі положення 1870 р. Фонд Чернігівського губернського у міських справах присутствія (ф.146) допомагає всебічному аналізу діяльності міст. Він містить протоколи засідань присутствія, губернських і повітових зборів, міських дум.

Окрему групу документів складають дані про підготовку і проведення виборів губернської, повітової, земської управи, міських дум. Фонд містить багатий статистичний матеріал про кількість міст і їх мешканців, а також повідомлення про зловживання міських чиновників. У фонді 145 представлени справи, що розкривають діяльність органів міського самоврядування міст та містечок губернії.

Ділова документація муніципальних структур повітових міст представлена у фондах Березнянської думи (ф.467 - господарсько-фінансова діяльність та робота у галузі освіти), Остерської (ф.564) і Чернігівської (ф.205 - представлені матеріали початкового етапу діяльності думи за 1870-1874 рр.). Ефективність роботи міських управ представлена у фондах Чернігівської (ф.206), Борзнянської (ф.396), Березнянської (ф.469) і Остерської (ф.951) управ. Документи цих фондів розкривають досягнення управ у вирішенні проблем з

охорони здоров'я населення, поширення освіти, організації ефективної пожежної охорони, комплексу комунального господарства та інших нагальних потреб населення міст та містечок губернії. Фінансова діяльність повітових органів міського самоврядування представлена у матеріалах податкових інспекторів Сосницького повіту (ф.1040).

Додаткові свідчення про діяльність міських самоврядних структур містять фонди Ніжинського відділу Державного архіву Чернігівської області. Фонд Ніжинської міської управи (ф.340) і Ніжинської міської думи (ф.341) ілюструють різні напрямки діяльності міських самоврядних структур: формування органів, їх склад, ступінь співпраці з іншими установами (місцевою державною владою, земствами), а також досягнення і прорахунки у господарській, фінансовій та соціально-культурній сферах.

У фондах Державного архіву Сумської області зберігаються документи з історії міст, що входили в другій половині XIX ст. до складу Чернігівської губернії. Фонд Конотопської думи (ф.1199) містить журнали засідань дум, розгляд кошторисів на будівництво і благоустрій міст, оцінку нерухомого майна, списки мешканців, кошториси прибутків та видатків. Фонд Конотопської міської управи (ф.814) доповнює історію міст та самоврядних структур регіону. Справи згаданих фондів містять списки мешканців повітового міста, описи міського майна, звіти міських фінансових установ, відомості про навчальні заклади, благоустрій і будівництво залізниць, стан закладів освіти та рівень медичного обслуговування в містах регіону.

Отже, архівні справи органів міського самоврядування, що функціонували на Лівобережній Україні у 1870-1900 рр. містять багато матеріалів документального та публіцистичного змісту. Вони мають різний характер і властивості, що обумовлює використання різних методів і прийомів під час робіт з ними.